

A KOMPETENCIA ALAPÚ NYELVTANÍTÁS ELŐNYEI ÉS BUKTATÓI

A 2005-ben bevezetett új érettségi vizsgák kompetenciaalapú nyelvtanítást feltételeznek. A jelenleg idegen nyelvet oktató pedagógusok keveset tanultak a kompetencia alapú oktatásról, ezért lényeges tisztázni, mit is értünk a kompetencia fogalmakon.

A jelenleg használt kompetenciafogalmak

Az egyik meghatározás szerint: a kompetencia különálló feladatok végrehajtására bomlik. Ez a behaviorista nézet, amely nem veszi figyelembe a feladatok közti kapcsolatot, a teljesítmény mögötti jellemzőket, mint például: jelentés, kontextus stb. Mások úgy vélik, hogy a készségek társadalmi és kulturális viselkedésformák. Ez a meghatározás a kompetenciákat egyfajta készséglistává egyszerűsíti. A meghatározások harmadik csoportjába tartozik az ismeretek, személyiségjegyek, készségek komplex kombinációja, amely lehetővé teszi, hogy az egyén cselekvéseket hajtson végre. Ezt holisztikus nézetnek nevezzük.

Általános kompetenciák

Általános kompetenciák alatt tényszerű ismereteket, a világról alkotott kulturális, interkulturális tudatosságot, valamint gyakorlati, szociális, szakmai, szabadidős készségeket és jártasságokat értünk. Szintén beszélhetünk egzisztenciális kompetenciáról, mely fogalom alatt viszonyulásokat, személyiséggel kapcsolatos tényezőket, kognitív stílusokat értünk. A tanulási képesség nyelvi-kommunikációs tudatosságot, heurisztikus készségeket jelent.

* Sárosdnyé Szabó Judit, PhD, egyetemi docens, Károli Gáspár Református Egyetem, sarosdy.eni@axelero.hu

A nyelvtudás fogalmának értelmezései

Idegennyelvtudás: a nyelv elvont általános tudását (*kompetencia*), valamint konkrét kommunikatív készségeket, a nyelvi viselkedés részletes specifikációját jelenti (Stern).

Chomsky megkülönböztette a *kompetenciát*, azaz az ideális beszélő hibátlan nyelvtudását, a *performanciától*, azaz a tényleges nyelvhasználatától. Hymes szerint a *kommunikatív kompetencia* a kontextusba épített nyelvészeti elem kiegészítve nyelvhasználati szabályokkal.

Kommunikatív kompetencia modellek

A nyelv mint kommunikációs eszköz alkotórészekre bontható: a *kompetencia* és a *performancia* együttese. Az egyik legismertebb modell Canale–Swain (1980) modellje.

A kommunikatív kompetencia elemei a Canale-Swain-modell értelmében

A *nyelvi kompetencia* négy nyelvi alapkészséget és négy nyelvi kompetenciát tartalmaz. A lexikális kompetencia a szókincs ismeretének és alkalmazásának a képessége, a grammatikai a nyelvtan ismerete és a szabályok alkalmazásának, valamint a szemantikai: jelentést hordozó nyelvi eszközök használatának képessége, a fonológiai kompetenciához hangegységek, fonémák, a hangsúly, intonáció ismerete és használata tartoznak, emellett meg kell említeni a helyesírási és a helyes ejtési kompetenciát is.

A *szociolingvisztikai kompetencia* a nyelvhasználat társadalmi, szociokulturális dimenziójának kezelését, társadalmi viszonyok nyelvi jelölését, udvariassági szokások, népi bölcsességek, klisék, idiómák, stílusrétegbeli különbségek ismeretét, valamint a dialektus, akcentus nyelvi jelzéseinak felismerését jelenti. Szorosan ide tartozik a *kulturális kompetencia*, amely a nyelv – kultúra – kommunikáció szoros kapcsolatát tartalmazza. A kulturális ismeretek a következő részekből tevődnek össze: értékek (elvek, hit, értékítéletek, szerepek, elvárások, viselkedések (szokások, ünnepek, magatartásformák, társalgási sémák), elért eredmények (irodalom, zene, folklór, használati tárgyak, ipar, képzőművészet), kulturális érzékenység/tudatosság: a saját és a célország kultúrájának megértése és megértetése.

A *szövegalkotási kompetencia* alatt lényegében a mondatok koherens nyelvi egységgé való elrendezésének képességét értjük: a téma (ismert/új) elemek szerinti sorba rendezését, az ok/okozat szerinti felépítést, a társalgás vezetésére való képesség (tematikus elrendezés, koherencia, kohézió, logikai sorrend, stílus, retorikai hatékonyság, szövegtervezés, érvényes szövegalkotási szabályok) ismeretét. A *pragmatikai kompetencia* is ide sorolható, hiszen ez azon elvek ismeretét jelenti, melyek alapján a mondanivaló szerveződik (beszédalkotás), betölti funkcióját (funkcionálás), interakciós és tranzakciós sémák szerint sorba rendeződik (tervezés).

A *stratégiai kompetencia* verbális és nonverbális kommunikációs stratégiák helyes használatának ismerete. Produktív jellegű a meglévő tudás kiaknázása az elkerülő stratégiák, mondanivaló módosítása, önkorrekció szempontjából; receptív a kontextus, a sémák azonosítása, a hipotézisek felülvizsgálata és korrekciója és interakciós a foratókönyv kiválasztása, a szóátvétel, az információs hiány felismerése oldaláról. Az együttműködés közvetítéséhez szükséges a háttértudás, a szókincs hiányok áthidalása, amelyhez ezek a kommunikációs stratégiák nyújtanak segítséget.

A fordítás mint a nyelvtanítás mostohagyereke

Az utóbbi időben hazánkban a fordítás szerepe egyre csökken mind a közoktatásban, mind pedig a nyelvvizsgáztatásban. Sokszor még a nyelvoktatási szakemberek is a kommunikatív nyelvtanítással érvelnek a fordítás tanítása ellen. Jelen előadásom gyakorlati része azt próbálja bizonyítani, milyen jelentős szerepet játszik az újságcikkek fordíttatása a hallgatók kommunikatív, ezen belül *szociolingvisztikai kompetenciájának* fejlesztésében. De mit is értünk *kommunikatív* nyelvoktatáson?

A kommunikatív nyelvtanítás

- *tartalomközpontú*: a nyelvet eszközként és nem célként értelmezi;
- *személyiségfejlesztő*: nyelvtanulás közben a tanuló nemcsak globális ismereteket szerez a világról (pl. történelemről, környezetvédelemről stb.), hanem személyisége is gazdagodik a számos tanulási stratégiával, illetve a kognitív és szociális készségek elsajátításával;
- *tapasztalati*: olyan eredeti szövegeket tanít az órákon, melyek hasznosíthatók a mindennapi kommunikációban, pl. meghívó, tájékoztató, használati utasítás stb.;
- *interkulturális*, tehát *kultúraközvetítő*: a kommunikatív kompetenciához ugyanis a már korábban ismertetett Canale–Swain modell szerinti grammatikai, szövegalkotói, stratégiai elemen túl szociolingvisztikai kompetencia is tartozik, melynek szerves része a *kultúra*.

A kultúra és a fordítás kapcsolata

A kultúrának számos meghatározását ismerjük. Elsődleges jelentése: 'termesztés', 'földművelés' volt. Később ez a jelentés kibővült, és kiterjedt az anyagi és szellemi értékek összességére. A kultúra fogalmát többen a szellemi javakkal, a műveltséggel azonosítják. Az oktatás során két különböző alapértelmezés érvényesül: az úgynevezett kisbetűs kultúra, ami az adott nép szokásvilágát, magatartását jelenti, és a nagybetűs kultúra, amin művészetet, irodalmat, építészetet értünk. A kultúrának létezik olyan területe is, amely mindkét értelmezésben benne van. Különböző elméleteket, hitet, értékrendet, intézményrendszert értünk rajta.

A kultúra főbb tartományait három részre oszthatjuk. A kognitív tartomány, mely különböző típusú információt, ismeretet nyújt a nyelvtanulóknak, más népek kultú-

rájáról. A gyakorlati (pragmatikus) tartomány a nemzetközi kommunikáció elsajátításához szükséges ismereteket tartalmazza. A magatartási tartomány kialakítja a nyelvtanulóban a toleranciát, más kultúrák megértését, elfogadását, segíti abban, hogy megszabaduljon a sztereotípiáktól.

Vizsgáljuk meg, hogy a „The Sunday Times” 1996. december 1-jén közzé tett cikke fordítandó tananyagként vajon megfelel-e a kommunikatív nyelvoktatás szempontjainak, és azt, hogy ez az anyag mennyiben járul hozzá a nyelvtanulók *interkulturális kommunikatív kompetenciájának* a fejlesztéséhez. A cikk szövege:

Tories plan to enforce collar- and- tie code on scruffy teachers

SCRUFFY teachers will be forced to abandon their earrings and jeans for collars and ties or other smart clothes, under a change to the law being planned by Tory MPs.

David Shaw, Conservative MP for Dover, is to put down an amendment to the education bill now before parliament. He wants school governors to be obliged to issue a dress code for the teachers employed in Britain's 28,000 state schools.

Enforcement and exact requirements would be left to each school, but Shaw hopes governors will crack down on teachers who are too casually dressed – and that male teachers who wear earrings will be told to leave them at home.

Shaw's chances of getting the amendment through parliament increased sharply last night when David Blunkett, shadow education secretary, signalled possible Labour support. Blunkett said he had to study the amendment before giving a firm pledge, but added: „The Tories are a few weeks behind me. I have been saying that teachers are role models and must dress respectably to set an example.”

Shaw agreed: „The clothes the teacher wears are part of being a role model, part of ensuring that the pupil has respect for the teacher.”

Julian Brazier, MP for Canterbury and president of the Conservative Family Campaign, was sympathetic. A former aide to Gillian Shephard, the education secretary, he will urge her to act. Brazier praised his children's school, but added: „Address code was introduced into benefit agencies when Gillian was in charge of them [as employment secretary]. They were a great success there, so why not in schools?”

Doug Mc Avoy, general secretary of the National Union of Teachers, opposed the proposal, condemning it as „outrageous”.

“Once, everyone in the City wore a bowler hat, but times change,” he said. „Teachers have to create an environment pupils can relate to. What teachers wear is a matter for their own professional judgment. Nigel de Gruchy, general secretary of the National Association of Schoolmasters/Union of Women Teachers also opposed the plan, saying it was „way over the top”.

We encourage our members to turn up appropriately and smartly dressed," he said. „That cannot mean collar and tie for everyone, you have people doing practical work and people doing PE."

A cím maga is bőséges lehetőséget nyújt arra, hogy a nyelvtanulók *kulturális kommunikatív kompetenciáját* a *szociolingvisztikai kompetencia* részeként fejlesszük: „Tories plan to enforce collar- and- tie code on scruffy teachers”. Ahhoz, hogy az olvasó megértse és lefordítsa a címet, ismernie kell a háttérben meghúzódó politikai helyzetet, melyben két párt: a Labour Party (Munkáspárt) és a Tories/ Conservatives/ küzd a hatalomért. A nyelvtanulók nem képesek lefordítani a címet anélkül, hogy ne tudnák azt, hogy a konzervatív pártot *Torik*-nak nevezik. Szintén háttérismeretet igényel a „shadow education secretary” (‘árnyékkormány oktatási minisztere’) szókapcsolat fordítása is. A *secretary* szó ‘miniszter’ jelentése szokatlan a magyar nyelvtanulónak. Első olvasásra saját világméretűnek megfelelően valószínűleg a ‘titkár’ jelentést fogja alkalmazni. A *benefit agencies* kifejezést ‘munkaügyi központ’-nak fordítjuk, és nem fordítjuk a *benefit* (‘segély’) szót. Ennél a résznél az intézmények, szervezetek működéséről is beszélhetünk. Az egyértelmű interpretáción túl a fordítási feladat teljesítése során a tanulók általános műveltsége is gazdagodik, hiszen nemcsak a brit parlamenti rendszert tanulják meg, de bepillantást nyernek az angol történelembe is.

A *collar-and tie* kifejezés ‘öltöny, nyakkendő’-ként fordítandó, amely messze áll a szó szerinti fordítástól, hiszen a *collar* szó ‘gallért’ és nem ‘öltönyt’ jelent. Az *education bill* ‘oktatásitörvény-tervezet’ jelent, ami kiváló alkalmat ad arra, hogy az angolszász jogrendszert elemi szinten összevessük a magyar jogrendszerrel. Érdemes tisztázni a *bill*, és az *act* szó jelentése közötti különbséget, mely szerint az előbbi ‘törvény tervezet’, az utóbbi pedig már ‘elfogadott törvény’-t jelent. A fent leírt kifejezéshez hasonló szókapcsolatok fordítása a lexikai és a grammatikai kompetencián, azaz a szókincs és a nyelvi szerkezetek bővítésén túl feltétlenül támasztja majd tanítványaink interkulturális ismereteit is, melyek feltétlenül hozzájárulnak a célkultúra megismeréséhez, annak elfogadásához, megértéséhez. A kultúra mindhárom: kognitív, magatartási és pragmatikus tartományát közvetíthetjük a nyelvtanuló felé. A fordítandó szövegben megtalálható *the City, a bowler hat, Union of Women Teachers* kifejezések a brit kultúrához szervesen kötődő jelképeket takarnak. A *the City* London belvárosát jelenti, amely jelentést kulturális háttér nélkül egyszerűen városnak értelmezné a tanuló. Szintúgy csupán ‘kalap’-nak hinné az olvasó azt a *bowler hat*-et, amely a polgári életforma egyik külső jelképe. A *Union of Women Teachers* fordítható ‘Tanárnők Egyesületé’-nek, holott tudjuk, hogy szakszervezetről szól a cikk. Az ilyen és hasonló kifejezések magyarázata jó alkalmat kínál a nyelvet oktató kollégának, hogy összehasonlíttassa diákjaival a brit kormányzati rendszert és életvitelt a magyarral. A feladat nemcsak azért felel meg a kommunikatív nyelvoktatásnak, mert interkulturális és tartalomközpontú, hanem mert a téma kifejtése *szövegalkotói kompetenciát* is feltételez.

Az előadás elején már vázoltam, hogy Canale és Swain 1980-ban megalkotott modelljükben a kommunikatív kompetencia négy elemét definiálták, melyek egyi-

ke a *szövegalkotói kompetencia*. Ez feltételezi, hogy a nyelvhasználó képes strukturálni, egyöntetűvé tenni mondandóját írott és szóbeli formában egyaránt. A fordítás szövege mintát ad a fordítónak arra, hogyan szerkesszen meg egy cikket, írásművet. A fordítandó cikkben megfigyeltethetjük tanítványainkkal azokat a szövegszerkesztési eszközöket, melyeket majd saját, önállóan szerkesztett fogalmazásokban is felhasználhatnak. Azt a képességet is el kell sajátítaniuk a nyelvtanulóknak, hogy hogyan vitatkozzanak egy témáról, hogyan ragadják magukhoz, illetve hogyan adják át a szót udvariasan a beszélgetés során. Az öltözködési szabályzat bevezetése alkalmas vitatéma, melynek ürügyén elsajátíthatják a nyelvtanulók a jó vitakészséget és a vitákban használt nyelvi fordulatokat. A fent említetteken túl különböző stílusjegyek is megtaníthatók. A tanulókkal át lehet íratni a cikket formális vagy informális stílusban, aláhúzathatjuk a stílusra jellemző szavakat, nyelvi szerkezeteket. A feladat közben mind az anyanyelven, mind a célnyelven tudatosá válik a nyelvi változatok használata. A tanár célja az is, hogy megfigyeltesse azokat a beszédhelyzeteket, amelyekben az adott stílus, illetve regiszter előfordul. A beszédhelyzetek ugyanis meghatározzák, hogy a sok szinonima közül melyiket kell választanunk. A nyelvtanulók sokszor elválasztják a nyelvet a kommunikációtól, megtanulnak számos szót, szerkezetet szövegösszefüggés nélkül, noha beszédhelyzet nélkül nem mehet végbe kommunikáció (Bognár 2000). A fordítás tehát pragmatikai és szemantikai ismereteket is közvetít. Az angol nyelvű szöveg fordításánál szövegösszefüggés alapján kell megérteni, kikövetkeztetni az egyes szavak kifejezések jelentését, így a feladat fejleszti a tanulók *stratégiai kompetenciáját* is. Megállapíthatjuk tehát, hogy a fordítás teljes mértékben megfelel a kommunikatív nyelvoktatás elvárásainak, hiszen a kommunikatív kompetencia mind a négy elemét: a grammatikai, szociolingvisztikai, szövegalkotói és stratégiai elemét egyaránt fejleszti; tartalomközpontú, interkulturális, interdiszciplináris, tapasztalati és személyiség-fejlesztő.

A fentiek alapján különösen sajnálatos, hogy sem az új, 2005-ben bevezetett érettségien, sem a nyelvvizsgákon nem kapja meg a fordítás a méltó helyét. A vizsgák visszahatnak a nyelvoktatásra is, tehát amennyiben egy feladat – például a fordítás – nem szerepel a vizsgakövetelmények között, a nyelvtanárok azt nem fogják tanítani és számon sem fogják kérni. Előbb-utóbb a nyelvoktatásból teljesen kimaradnak a fordítási feladatok, holott társadalmi hasznosságuk mellett a nyelvtanuló teljes körű épülését, *kommunikatív kompetenciájának* fejlesztését is szolgálják.

Irodalom

- Bognár, J. G. 2000. *Contrastive Study of Hungarian and English Languages*. Pécs, Pro Pannonia.
- Brown, H. D. 1994. *Principles of Language Learning and Teaching*. Englewood Cliffs, New Jersey, Prentice Hall Regents.
- Bolinger, D. 1975. *Aspects of Language*. Second edition. Harcourt Brace Jovanovich, Inc., New York.
- Canale, M. and Swain, M. 1980. Theoretical Bases for Communicative Approaches to Second Language Teaching and Testing. *Applied Linguistics* 1: 1–47.

- Joos, M. 1967. *The Five Clocks*. Harcourt, Brace and World, Inc., New York.
- Klaudy, K–Simigné, F. S. 1996. *Angol–Magyar Fordítástechnika*. Tankönyvkiadó, Budapest.
- Oxford, Rebecca 1990. *Language Learning Strategies*. Newbury Publishers, New York.
- Wilde, O. 1980. *The Canterville Ghost*. Octopus Books, London.
- Wilde, O. 1976. *A Canterville-I kísértet*. Móra Kiadó, Budapest.
- Wierbicka, A.1980. *Case for Surface Case*. Karoma, Michigan.